

5. Курлянд З.Н. Педагогіка вищої школи / З.Н. Курлянд. – К. : Знання, 2009.
6. Шнейдер Ю.Г. Все начинается с лекции: Советы молодому преподавателю / Ю.Г. Шнейдер // Вестник высшей школы. – 1987. – №3.
7. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи : навч. посібник [Електронний ресурс] / Т.І. Туркот. – К. : Кондор, 2011. – 628 с. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/glavy/50485-lektsya-u-vischy-shkol-tehnologya-tehnka-pdgotovki-provedennya.html>.
8. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи : навч. посібник / Т.І. Туркот. – К. : Кондор, 2011. – 628 с.
9. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи : навч. посібник [Електронний ресурс] / Т.І. Туркот. – К. : Кондор, 2011. – 628 с. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/glavy/50485-lektsya-u-vischy-shkol-tehnologya-tehnka-pdgotovki-provedennya.html>.
10. Ягупов В.В. Педагогіка – Лекційний метод навчання. Лекція-бесіда [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://eduknigi.com/ped_view.php?id=206.
11. Савченко В.Ф. Лекція як провідна форма організації навчальної роботи з методики навчання фізики в педагогічних вищих навчальних закладах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/znpkr_ped/2011_17/r1/r1_18.pdf.

The article highlights the features and benefits of lectures as a form of educational process in higher education.

Key words: *lecture, studies, method, higher education, knowledge and education.*

Отримано 28.09.2016 р.

УДК 37.016:902

Олександр Могилів

З ДОСВІДУ ПЕРЕДАЧІ АРХЕОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ

Стаття присвячена огляду роботи Літньої археологічної школи на Більському городищі у 2015 р.

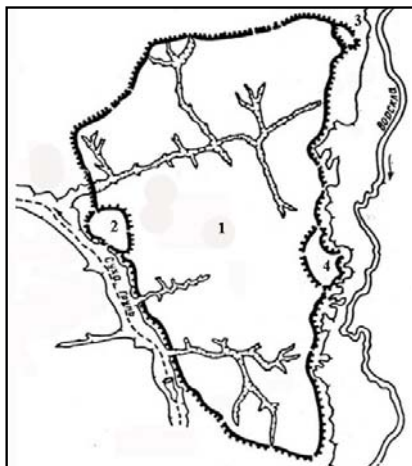
Ключові слова: *скіфський час, археологія, школа, навчально-виховний процес, знання, Більське городище.*

Для археологічної науки, як і для будь якої іншої галузі знань, важливим завданням є передача інформації від старших поколінь – молодшим. При цьому рівень наукових досягнень збільшується, покращується, оновлюється кожною генерацією вчених. Молоді спеціалісти отримують вже узагальнені, виведені на новий рівень, знання та практичний досвід своїх попередників. У свою чергу, вони мають змогу перевести ці знання на вищий науковий щабель. Такий процес навчання, залучення молоді до вивчення давньої історії, починається ще в школі. У вищих навчальних закладах робота поглиблюється, визначається археологічна спеціалізація. В цей час студенти обирають своє археологіч-

не майбутнє, у них закладаються підвалини наукових інтересів. Тому особливо важливо на згаданому етапі подати їм необхідний рівень знань, умінь і навичок, що заклали б теоретичну та практичну основу їх майбутньої роботи. Саме реалізації цих завдань спрямована така форма навчальної роботи як літня археологічна школа. Вона проходила в липні та серпні 2015 р. у с. Більськ Котелевського району Полтавської області, на відомому Більському городищі скіфської епохи. Була покликана виконати саме ці цілі (рис. 1). Організаторами цього заходу стали Інститут археології НАН України й Історико-культурний заповідник «Більськ», за сприяння місцевих органів влади та громадськості.

Рис. 1. Учасники Літньої археологічної школи в Більську

Рис. 2. План-схема Більського городища. 1 – Велике укріплення, 2 – Західне укріплення, 3 – Куземинське укріплення, 4 – Східне укріплення

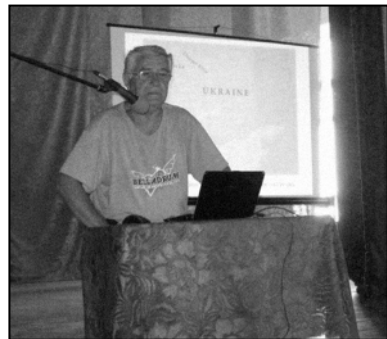
Дослідження проводились на визначній пам'ятці скіфського часу – Більському городищі. Величезне укріплення VII-IV ст. до н.е. займає площу понад 5000 га і є одним з найбільших комплексів раннього залізного віку не лише в Україні, а й у Європі. В межах території, обмеженої валами довжиною понад 35 км., виділяють ще й 3 окремих укріплення: Західне, Східне та Куземинське (рис. 2).

Пам'ятка згадується ще в документах XVII ст. Перші археологічні обстеження проведені тут 1784 р. О.Ф. Шафонським, а перші масштабні розкопки – 1906 р. – В.О. Городцовим¹. З того часу, з перервами, дослідження тут ве-

дуться й до сьогодні. Завдяки роботам Б.М. Гракова, Б.А. Шрамка², А.О. Моруженко, В.Ю. Мурзіна³, Р. Ролле⁴, С.А. Скорого⁵, С.В. Махортих⁶, О.Б. Супруненко та І.М. Кулатової⁷, І.Б. Шрамко та С.А. Заднікова⁸, П.Я. Гавриша⁹ інших дослідників, тут відкрито десятки тисяч квадратних метрів площ на поселеннях, понад сотню курганів.

Отже, сама грандіозність городища, унікальність його комплексів надихала на роботу. Головними завданнями школи стали: підготовка молодих кадрів, популяризація археології та давньої історії нашої країни, налагодження наукового контакту між вченими різних наукових центрів. У роботі брали участь науковці, аспіранти, студенти низки наукових, навчальних та пам'яткоохоронних закладів: Інституту археології НАН України, Інституту культурної спадщини Академії наук Республіки Молдова, Історико-культурного заповідника «Більськ», Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, Сумського державного педагогічного університету імені Антона Макаренка, Київського національного університету культури і мистецтв, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Харківського національного університету імені Василя Каразіна.

Студенти Школи мали змогу засвоїти і теоретичну, і практичну частини. Лекційний блок читався відомими фахівцями-археологами й охоплював широке коло наукових питань, серед них – поховання скіфського часу Українського Лісостепу, зокрема Великий Рижанівський курган та Скіфська Могила (д.і.н., проф. С.А. Скорий) (рис. 3); початок археологічних розкопок на Україні – к.і.н. О.Д. Могилов. Нариси археології Республіки Молдова та культур раннього залізного віку в Прикарпатті та Подунав'ї були представлені директором Центру археології Інституту культурної спадщини АН республіки Молдова, доктором О.Г. Левицьким. Археологи з Харківського університету кандидати історичних наук І.Б. Шрамко та С.А. Задніков прочитали цикл лекцій, присвячених тематиці Більського городища, його укріплень та житлової структури, просторової та хронологічної еволюції, матеріальної культури, античного імпорту на ньому. Молоді археологи набули й практичних умінь на розкопках поселенських та

Рис. 3. Лекції в археологічній школі.
Слово має професор С.А. Скорий

поховальних пам'яток Більського городища, зокрема, кургану на Перещепинському могильнику та селища Перше Поле. Велись масштабні археологічні розвідки на селищах Безодня, Царина, Сад, Лісовий Кут, Поле другої бригади, Перещепино. Цікавою була й екскурсійна програма (рис. 4).

Рис. 4. Екскурсія валами Західного Більського городища

Таким чином, важливість та необхідність проведення всеоб'ємної роботи з підготовки молодшого покоління археологів, в тісному поєднанні з польовими дослідженнями, вказують на перспективність діяльності таких шкіл і в подальшому.

Примітки:

1. Городцов В.А. Дневник археологических исследований в Зеньковском уезде Полтавской губернии в 1906 г. / В.А. Городцов // Труды XIV Археологического съезда. – М., 1911. – Т. III. – С. 93-161; Шрамко Б.А. Бельское городище скифской эпохи (город Гелон) / Б.А. Шрамко. – К. : Наукова думка, 1987. – С. 7-10; Мурзін В. Більське городище / В. Мурзін, Р. Ролле, О. Супруненко. – К. ; Гамбург ; Полтава : Археологія, 1999. – С. 3-19.
2. Шрамко Б.А. Бельское городище скифской эпохи (город Гелон) / Б.А. Шрамко. – К. : Наукова думка, 1987. – 182 с.; Шрамко Б.А. Восточное укрепление Бельского городища / Б.А. Шрамко // Скифские Древности. – К. : Наукова думка, 1973. – С. 82-113; Шрамко Б.А. Розкопки курганів VII–IV ст. до н. е. поблизу Більська / Б.А. Шрамко // Археологія. – 1994. – №4. – С. 117-133.
3. Мурзін В.Ю. Про подальші дослідження Перещепинського могильника / В.Ю. Мурзін, Р. Ролле, В.П. Білозір // Археологія. – 1996. – №4. – С. 141-149; Мурзін В.Ю. Дослідження Перещепинського

- курганного могильника / В.Ю. Мурзин, Р. Ролле, С.А. Скорый // Археологія. – 1995. – №2. – С. 63-72; Исследования совместной Украинско-Немецкой археологической экспедиции 1996 г. / В.Ю. Мурзин, Р. Ролле, В. Херц, С.В. Махортых. – К., 1997. – 23 с.; Исследования совместной Украинско-Немецкой археологической экспедиции в 1997 г. / В.Ю. Мурзин, Р. Ролле, В. Херц и др. – К., 1998. – 22 с.; Исследования совместной Украинско-Немецкой археологической экспедиции в 1998 г. / В.Ю. Мурзин, Р. Ролле, В. Херц и др. – К., 1999. – 60 с.; Исследования совместной Украинско-Немецкой археологической экспедиции в 1999 г. / В.Ю. Мурзин, Р. Ролле, В. Херц и др. – К., 2000. – 60 с.; Исследования совместной Украинско-Немецкой археологической экспедиции в 2000 г. / В.Ю. Мурзин, Р. Ролле, В. Херц и др. – К., 2001. – 71 с.; Исследования совместной Украинско-Немецкой археологической экспедиции в 2001 г. / В.Ю. Мурзин, Р. Ролле, В. Херц и др. – К., 2002. – 87 с.
4. Исследования совместной Украинско-Немецкой археологической экспедиции в 2002 г. / Р. Ролле, В. Герц, С.В. Махортых, В.П. Белозор. – К., 2003. – 86 с.
  5. Скорый С.А. Селище в урочище Лисовый Кут на Большом укреплении Бельского городища (материалы раскопок 1999-2001 и 2004 гг.) / С.А. Скорый // Revista archeologica. – 2008. – Vol. IV. – №1. – С. 147-179 та інші.
  6. Исследования совместной Украинско-Немецкой археологической экспедиции 2005 г. / С.В. Махортых, Р.А. Ролле-Герц, С.А. Скорый и др. – К., 2006. – 144 с.
  7. Кулатова І.М. Археологічні пам'ятки території та найближчої округи Більського городища (за розвідками 1994 р.) / І.М. Кулатова // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. – Полтава : Археологія, 1996. – С. 121-137; Кулатова І.М. Кургани скіфського часу західної округи Більського городища / І.М. Кулатова, О.Б. Супруненко. – К., 2010. – 198 с.; Супруненко О.Б. Рятівні дослідження в окрузі Більського городища восени 2011 р. / О.Б. Супруненко // Феномен Більського городища. – К., 2012. – С. 26-35; Супруненко О.Б. Культурні і поховальні об'єкти на пізньоскіфському поселенні в ур. «Поле 2-ї бригади» / О.Б. Супруненко // Археологічні дослідження Більського городища – 2013. – К. ; Котельва, 2014. – С. 65-81; Розвідки на території та в окрузі Більського городища / О.Б. Супруненко, С.А. Скорий, І.М. Гавриленко, І.І. Корост // Археологічні дослідження Більського городища – 2014. – К. ; Котельва, 2015. – С. 68-95; Кулатова І.М. Рятівні дослідження на поселенні скіфського часу Холодівщина, поблизу Більська на Полтавщині / І.М. Кулатова, А.В. Гейко, О.Б. Супруненко // АБУ 2000-2001 рр. – К., 2003. – С. 27; Кулатова І.М. Курган скіфського часу в урочищі Марченки поблизу Більська / І.М. Кулатова, О.Б. Супруненко // АЛУ. – 2001. – №2. – С. 99-105; Кулатова І. Ранньоскіфський курган поблизу Більського городища / І. Кулатова, О. Супруненко // Наукові записки з української історії. – Переяслав-Хмельницький, 2002. – Вип. 13. – С. 52-71; Кулатова І.М. Охоронні дослідження на Перещепинському курганному некрополі у Більську 2001 року / І.М. Кулатова, О.Б. Супруненко // АБУ 2000-2001 рр. – К., 2002. –

- С. 167-168; Супруненко О.Б. Поховання Більського курганно-го некрополю «Б» / О.Б. Супруненко // АМЛУ. – 2006. – №2. – С. 114-122; Супруненко О.Б. Розкопки Більського курганного некрополю Б / О.Б. Супруненко // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. – Полтава : Археологія, 1996. – С. 88-120.
8. Шрамко И.Б. Раскопки Западного укрепления Бельского городища / И.Б. Шрамко // АДУ 1993 року. – К., 1997. – С. 96-97; Шрамко И.Б. Розкопки зольника №5 на Західному укріпленні Більського городища / И.Б. Шрамко, С.А. Задніков // АДУ 2004-2005 рр. – К., 2006. – С. 58-62; Шрамко И.Б. Раскопки на Западном укреплении Бельского городища в 1994 г. / И.Б. Шрамко // Древности. – Харьков, 1995. – С. 174-175; Шрамко И.Б. Краткие итоги исследований на Западном укреплении Бельского городища в 1994 году / И.Б. Шрамко // ПАЭ. – 1995. – №3. – С. 66-71; Шрамко И.Б. Раскопки Западного укрепления Бельского городища / И.Б. Шрамко // Археологічні дослідження в Україні. – К., 1997. – С. 96-97; Шрамко И.Б. Новые исследования Западного укрепления Бельского городища / И.Б. Шрамко // Древности. – Харьков, 1994. – С. 190-191; Задніков С.А. Східне укріплення Більського городища: результати досліджень 2014 року / С.А. Задніков // Археологічні дослідження Більського городища – 2014. – К. ; Котельва, 2015. – С. 7-17; Шрамко И.Б. Дослідження Західного укріплення Більського городища на ділянці розкопу 2 / И.Б. Шрамко // Археологічні дослідження Більського городища – 2014.– К. ; Котельва, 2015. – С. 18-34.
9. Гавриш П.Я. Нові дослідження селища Царина у Більському городищі / П.Я. Гавриш // Старожитності Лівобережного Подніпров'я. – К., 2011. – С. 60-78; Гавриш П.Я. Розкопки селища скіфської доби в урочищі Царина на території Більського городища / П.Я. Гавриш // Феномен Більського городища. – К., 2012. – С. 43-46.

In the article is illuminated the work of Summer archaeological school in Belsk. It was organized by Institute of archaeology of NAS of Ukraine and Historical-cultural Reserve «Belsk». Her main tasks were practical and theoretical-methodological preparation of the young generation of archaeologists, organization of scientific exchange between the scientists of country and foreignness. During lecture employments conducted by the well-known specialists of S.A. Skory, O.G. Levitski, A.D. Mogilov, I.B. Shramko, S.A. Zadnikov, scale archaeological excavations and secret services the students of school got possibility to master important theoretical and practical knowledge on archaeology.

Key words: *archaeology, Scythian time, knowledge, abilities, Belsk fortifying settlement.*

Отримано 02.09.2016 р.